

Шановні колеги!

Журнал «Світогляд», продовжуючи дискусію про стан та перспективи розвитку наукової сфери України, у цьому випуску надає кандидатам на посаду президента НАН України та небайдужим науковцям свої сторінки як майданчик для дискусій та пропозицій. Чотири претенденти на найвищу академічну посаду вже зустрічалися з членами Ініціативної академічної групи «Наука та інновації» в липні цього року. До вашої уваги матеріали про ці зустрічі.

Крім того, на сторінках «Світогляду» неодноразово піднімалися й дискутувалися різні аспекти проблем наукової сфери України, зокрема ті, що висвітлювалися на засіданні дискусійного клубу «Елітарна світлиця» на тему «НАН України: спектр думок про її статус головної наукової установи держави та спроба передбачити майбутнє» з циклу «Наука України: зупинити деградацію».

На цьому засіданні я дозволив собі висловити окремі загальні зауваження щодо стану наукової та науково-технічної сфер України:

1. «Маємо, що маємо».

1) Мусимо визнати, що у функціонуванні наукової системи України як незалежної держави досі проявляється «пострадянський» синдром, а саме: сподівання на авторитарний принцип в управлінні державними інституціями. У колишньому СРСР це було виправдано, оскільки його економіка розвивалася як ізольована самодостатня система і управління господарством, зокрема науково-економічною сферою, базувалося на цьому принципі. В незалежній Україні ситуація після 1991 року змінилася докорінно, що поставило питання про нові підходи в управлінні науковою сферою, в яких мали б органічно поєднуватися державний та ринковий механізми.

2) У перші роки незалежності були здійснені деякі спроби впровадити такі механізми; було сподівання на їхнє успішне втілення в життя. На жаль, цього не сталося, через що розпочалася і рік за роком набувала темпів деградація науково-технологічної сфери України.

3) Наукова спільнота втратила довіру до влади всіх рівнів – від Президента України та Прем'єрміністра до керівництва науковою сферою, зокрема Президії НАН України.

4) Варто звернути увагу, що не тільки в Україні, а й в усьому світі зараз спостерігаються негативні тенденції в розвитку науки і техніки, а саме:

- відсутність розуміння необхідності, а отже доброї волі, витратити гроші на базові науки;
- раціональне, але недалекоглядне прагнення займатися лише тим, що забезпечує швидке отримання прибутку;
- тиск з боку широких мас суспільства на уряди і парламенти з метою збільшення витрат на соціальні програми.

5) Загальна економіко-політична ситуація в Україні не дає надії в найближчі роки сподіватися на суттєву державну підтримку наукової сфери, зокрема на зростання обсягів її фінансування. Тактика державної підтримки має базуватися на напрямах досліджень із загальноновизнаним високим рівнем. Тому актуальною залишається і проблема реалізації в Україні максимально об'єктивної системи оцінювання наукових досліджень (установи взагалі та вченого зокрема) та її чітких критеріїв у співставленні з міжнародними.

2. Що робити?

Єдиною дорогою до підвищення ефективності наукової сфери є дорога змін, окреслених словом «якщо»:

- якщо немає змоги здійснювати широкомасштабну підтримку науки, треба створити оптимальну систему її організації, причому оптимізованими мусять бути всі рівні – від невеликих колективів до найвищого органу управління;
- якщо кошти на створення наукової інфраструктури обмежені, треба вибирати ті об'єкти, які можуть забезпечити успіх;
- якщо число наукових вакансій обмежене, треба зробити так, аби їх обіймали найкращі молоді науковці, забезпечивши їм умови, за яких вони працювали б в Україні;
- якщо ті чи інші установи (особливо це стосується фундаментальних наук) вже не можуть працювати ефективно, ставити питання про припинення їхньої діяльності.

Ця дорога змін, на відміну від минулих часів, має бути дорогою демократизації та розширення прав громадських організацій науки на етапі конкурсів, експертизи тощо та дорогою «**єднання науки, вищої школи та високотехнологічної промисловості України**».

3. Першочергові дії.

1. Завершити найближчим часом рейтингове оцінювання ефективності наукових установ (по кожній секції НАН України окремо).

2. Скоротити неефективні наукові установи, центри та інші структури, яких за експертними оцінками в НАН України приблизно 30 %.

3. Створити шляхом об'єднання окремих інститутів (за прикладом ННЦ «ХФТІ», НТК «Інститут монокристалів», НТАК «Алкон») національні наукові центри:

- з фізичних наук (м. Київ);
- з радіофізики та електроніки (м. Харків);
- з наук про Землю (м. Київ);
- з наук про життя (м. Київ);
- з гуманітарних наук (м. Київ);
- та інші (в разі доцільності).

Це стимулюватиме інтеграційні процеси у науковій сфері та вивільнить кошти за рахунок скорочення управлінського персоналу та утримання зайвих приміщень.

4. Запропонувати зміни до умов управління майновим комплексом НАН України та вивчити питання щодо ефективності роботи установ при Президії НАН України, Управлінні справами та ін.

Замість післямови. Свого часу я надіслав колегам свій відгук на актуальну та цікаву статтю академіка НАН України *В.М. Локтева* «Час академічної коректності минув» (Вісник НАН України, 2016, №12, с. 3–13), в якому містилися деякі з указаних вище моїх пропозицій щодо реформування НАН України. На жаль, якоїсь конкретної реакції на цей відгук я не отримав. За час багаторічної роботи в НАН України я достовірно знаю, хто і що думає про такі «революційні» пропозиції. У більшості випадків це звучить так: «Може, воно якось обійдеться». Не обійдеться! Тому висловлюю свої сподівання на відверту і конструктивну розмову всіх, кому доля української наука не байдужа. ■

З повагою, **Ярослав Яцик**